

KIBRIS'TA HAT SANATI ve KIBRISLI HATTATLAR

Fatma TÜRKOL*

Özet

Bu çalışma, Hat sanatının Kıbrıs'ta görülen örneklerini ve Kıbrıslı Hat sanatçıları konu edinmektedir. Osmanlı döneminden kalan eserlerin bir parçası olan Hat yazılarında, sanatçıların Kıbrıslı olması sebebiyle, Osmanlı Hat sanatı örneklerinden farklı, kendine has özellikler taşıdığı izlenebilmektedir. Dürri, Hasan Hilmi Şair Hoca, Mustafa Nuri Efendi, Şeyh Seyyid Feyzullah Dede, Nuri Dede, Seyyit Ahmet Şukri Efendi, Hattat Emin Mehmet Bey, Naif Efendi, Zihni Efendi, Seyyid Mustafa Muhtar, Halil Efendi, Kutübul El Hac Mehmet Arif olmak üzere 12 Kıbrıslı Hat sanatçısının Girne, Lefkoşa ve Gazimağusa'nın da aralarında bulunduğu çeşitli yerlerdeki 22 yazısının Nesih, Celi Talik, Sülüs ve Celi Sülüs tarzlarında olduğu görülmektedir. Yumuşak karakterleri ve istife müsait yapılarında sanatçıya verdiği hareket alanıyla tanınan bu türler, Kıbrıslı Hat sanatçılarına has bir süslemeyle tamamlanmaktadır. Klasik Tezhip süslemesi yerine renkli kır çiçekleri, yeşil dal ve ağaç figürleriyle yani resimle birleştirilen eserler çoğunlukla cami, medrese, çeşme gibi mimari yapıların üzerindedir. Kıbrıs'ın, uzun süre çatışmanın yaşandığı bir coğrafya olması sebebiyle Hat sanatına ait eserlerden özellikle kağıt üzerine yazılmış olanlar zarar görmüş, büyük oranda yitirilmiştir. Bu sebeple Kıbrıslı Hat sanatçılarının taşınmaz yapılar üzerinde olan eserlerine ulaşılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Hat Sanatı, Hattat, Kıbrıslı Hat Sanatçıları

Ottoman Calligraphy and Cypriot Calligraphers in Cyprus

Abstract

The study is on samples of Ottoman calligraphy and Cypriot calligraphers in Cyprus. It can be observed that the artworks performed by the Cypriot artists have some distinct characteristics than Ottoman samples. The Cypriot artists of the mentioned works are Dürri, Hasan Hilmi Şair Hoca, Mustafa Nuri Efendi, Şeyh Seyyid Feyzullah Dede, Nuri Dede, Seyyit Ahmet Şukri Efendi, Hattat Emin Mehmet Bey, Naif Efendi, Zihni Efendi, Seyyid Mustafa Muhtar, Halil Efendi, Kutübul El Hac Mehmet Arif. Twenty two artworks which were found in Girne, Lefkoşa and Gazimağusa vary in calligraphic styles such as Nesih, Celi Talik, Sülüs, Celi Sülüs. These styles that can be characterized as soft font and convenient to stack that provides more space for work, were completed by Cypriot style adornment. The artworks were embellished with figures of colorful flowers, green braches and trees instead of Classical Tezhip form and are mostly on architectures such as mosques, madrasah or water fountain. Most of calligraphic artworks on papers had been damaged or lost during battles in Cyprus. Therefore, only the artworks of Cypriot calligraphers on architectures are currently reachable.

Keywords: Cyprus, Calligraphy, Calligrapher, Cypriot Line Artists

Giriş

Hat sanatı örneklerinin Osmanlı döneminden kalan mimari yapılarda izlendiği Kıbrıs'ta, Sülüs, Celi Sülüs, Talik, Celi Talik ve Nesih türü yazı türlerine ait eserler bulunmaktadır. Hat sanatı yazı türleri içinde yumuşak karakterleriyle tanınan türlerde verilen eserlerin taş, mermer, duvar gibi zeminlere yazıldığı görülmektedir. Bu güne kadar, Kıbrıs'taki Osmanlı eserleri hakkında yapılan araştırmalar arasında Kıbrıslı Hat sanatçıları hakkında, resmi kurumlarca tespit niteliğinde yapılmışⁱ veya akademisyenlerce yürütülmüş bir çalışma bulunmamaktadırⁱⁱ. Burada amaçlanansa, imza ve arşiv kayıtları yardımıyla Kıbrıslı Hat

* Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Doktora Programı Öğrencisi.
fatmaturkkol@gmail.com

sanatçılarına dair izler bulmak, hangi türde eserler verdikleri başta olmak üzere, sanatlarına dair ayrıntılara dikkat çekip, akademik ortama taşımaktır.

Yöntem ve Örneklem

Kuzey Kıbrıs'ta Osmanlı döneminden kalan eserler, KKTC Vakıflar Dairesi'ne bağlıdır. Çalışma için seçilen yöntem, Hattatların isimlerinin eserlerde bulunan imzaların takibi, arşiv belgelerinin taranması ve Kıbrıslı Türklerin anılarından yola çıkarak toplanmaya çalışılmasıdır. Uzun yıllar çatışmaların yaşandığı şehirlerde, eserlerin zarar görmesi ve büyük bir kısmının yok olması, çalışmanın zorlu yönü sayılabilir.

Vakıflar Dairesi Milli Arşiv'de bulunan, İngiliz Dönemi Personel Defterleri, Küçük Vakfiye Defteri, İngiliz Dönemi Vakfiye Defteri'nde 12 Kıbrıslı Hat sanatçısı tespit edilmiştir. Bu kişilerin bazılarının hayatları hakkında ayrıntılara rastlansa da, Hat sanatıyla ilişkileri açısından haklarında özel bir kayıt bulunmamaktadır. Kıbrıslı Hat sanatçılarından ulaşılabilen 22 eseri, yazı türü, içeriği, nereye ve nasıl yazıldığı gibi başlıklara ayrılarak konuya dahil edilmeye çalışılmıştır. Nesih, Celi Talik, Sülüs ve Celi Sülüs türünde yazan sanatçılara ait 22 yazının, 13'ü Celi Sülüs, 3'ü Sülüs, 3'ü Nesih ve 3'ü de Celi Talik'tır.

Kıbrıslı Hat sanatçıları konu alan çalışmanın anlam temelini, Hat sanatına dair kısa bir tarih hatırlatması üzerine kurulması amaçlandığından, sanatın gelişimi, ekolleri, türleri hakkındaki başlıklara kısaca değinilmiş, konu olan sanatçıların hangi türdeki yazılarda eser verdiklerine dikkat çekilerek, Hat sanatının Kıbrıs ayağına geçilmiştir.

1.Hat Sanatı ve Kısa Tarih Hatırlatması

Hat sanatının temeli Arap alfabesidir. “Yazmak, çizmek, kazmak ve alamet koymak” anlamına gelen Hat, Arap alfabesiyle bir metni estetik ölçülere bağlı kalarak yazmaktır (Derman, 1982, s.426). Her harfin kelimenin başında, ortasında ve sonunda farklı şekillerde yazılıyor olması estetik açıdan zenginleştirilmeye müsait bir zemin oluşturmaktadır. Sanat dalı olarak kabul edilmesinin temel sebebi İslam dinine ait referans metinlerinin Arapça olması, Kur-an'ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sözlerinin yazıyı teşvik etmesi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında Ayet ve Hadis'lerin yazıyla tespit edilmesi ve çoğaltılması Arapça metinlerin yazılmasına karşı ilgiyi arttıran etkenlerden olmuştur. Yazının bir sanat dalı haline gelmesindeki önemli sebeplerden biri de İslam dinin, putperestliği yasaklaması ve buna yol açabileceği düşüncesiyle, İslam alimlerinin sanatçıların suret çizmelerini sakıncalı görmesidir (Serin, 1988, s.23, Acar, 1999, s.19-20). İslam diniyle birlikte anılsa da Hat sanatının Hz. Muhammed döneminde gelişim aşamasında olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bazı Hadis rivayetlerinde Hz. Muhammed'in var olan yazıyı düzelttiği, birbirine benzeyen harfler hakkında tavsiyelerde bulunduğu rastlanmakta, yazısı güzel olan kişilere vahiy katipliği görevini verdiği bilinmektedir (Yazır, 1981, s.65, Havva, 1991, s.130-133).

Dört Halife Devri de Hat açısından bir gelişim dönemidir. Yazı örneklerinde köşeli ve yuvarlak şekillerin bulunması, oturmaya başlayan bir üslup olarak görülebilir (Alparlan, 1999, s.18-19). Kur-an'ı Kerim'in kitap haline getirilmesi, tercüme gibi işlerin yoğunlaştığı bir dönem olan Emeviler dönemi için “İlk büyük yazı ıslahatçısı” olarak kabul gören Hattat Kutbe El Muharrir ismi belirleyicidir ki Celil, Tumar, Sülüs ve Nısf olmak üzere dört ayrı yazı şeklini oluşturmuştur (Alparlan, 2006, s.257-258). Farklı yazı şekillerinin orta çıkması yanında devletin bu yazı biçimlerinden birini resmi yazışmalar için saptadığı da görülmektedir (Derman,

1997, s. 428). Abbasi Dönemi vezirlerinden İbn Mukle'nin müdahalesiyle yeniden düzenlenen yazılar Aklamı Sitte'nin ilk biçimini oluşturur. Kalan altı yazı biçiminin estetiği üzerinde çalışan Hat sanatçılarının belirginleşen üsluplarıyla, belli özelliklere göre ayrılmış, sınıflandırılabilir hale gelmiştir (Alparlan, 1993, s.462-463).

Osmanlı döneminde Hat sanatı kendi içinde ekolleri bulunan, belli üsluplardan söz edilebilen bir sanat dalı haline almıştır. Üç ayrı Aklam-ı Sitte ekolünden söz etmek mümkündür.

Osmanlı Dönemi Hat sanatında, tarz belirleyici olarak kabul edilen ilk isim Şeyh Hamdullah'tır (Alparlan, 1999, s.33-34). Sanatçı, Hattat Hayreddin Maraşi, Abdullah Sayfari ve Yakut-i Mustasımı'den dersler almıştır. Sülüs ve Nesih yazı türünde hocası olan Yakut Mustasımı'yi takip etmekle birlikte kendi yazı tarzını belirlemiştir. Amasya Valisi olduğu dönemde II. Beyazıt'la tanışan sanatçı, daha sonra İstanbul'a gitmiş ve saray hattatlarından olmuş, sarayda bulunan yazıları incelemiş ve yazılarında uygulayacağı belli sonuçlara varmış, harflerin birbirlerine olan uyumları konusunda kurallara ulaşmıştır. Onun tarzının özü, estetik kuralların kesinliğidir (Alparlan, 1999, s.34-53).

İkinci ekol Ahmet Karahisari'ye aittir. Bu ekolde dikkat çeken satır tertibi üzerinde çalışmalarının olması, Kuran-ı Kerim yazımı sırasında Nesih'i seçmesidir (Derman, 1998, s.234-481). Sülüs ve Celi tarzı yazıda Şeyh Hamdullah'tan daha ileride olduğu söylenen sanatçı, altını ezerek mürekkep olarak kullanmış, harflerin içine süsler yapmış, harfin yarısını altın diğer yarısını mürekkeple yazmış ve harflerin etrafını tahrirle çevirmek gibi uygulamalarla dikkat çekmiştir (Alparlan, 1999, s.57).

Hafız Osman Ekolü Osmanlı Hat sanatı ekolleri arasında üçüncüdür. Vezir Köprülüzade Mustafa Paşa'nın himayesinde eğitim gördüğü bilinen sanatçı, Derviş Ali, Mustafa Eyyübi, Seyyid İsmail Efendi'den dersler almıştır. İcazet almasından sonra yazıda yeniliklere başvurduğu, kendi üslubunu oluşturduğu bilinmektedir (Alpaslan, 1999, s.64). Kendisini diğerlerinden ayıran yazı özelliği harfleri küçültmesi, hocasının en beğendiği harflerini seçerek kullanmasıdır. Böylece harflerin birbirine olan münasebeti, satırda dizilişleri farklı ve kusursuz bir hale gelmiştir (Alpaslan, 1999, s.66-68).

Kısaca anlatılmaya çalışılan ekol sahibi Hat sanatçıları, farklı yazı türlerine getirdikleri yeni yorumlar ve sanata kazandırdıkları üslupla anılmaktadırlar. Bu sebeple sanatçılardan söz ederken adı geçen yazı türlerine de dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1.1.Hat Sanatında Yazı Çeşitleri

Yazının farklı dönemlerde, kullanıldıkları yerin ismiyle anıldıkları bilinmektedir. Hicret'ten önce Anbari, Hiri ve Mekki sonra ise Medeni olarak tanınan yazıda, kullanılan malzeme veya alan açısından zaman içinde şekil bakımından iki tarz belirginleşmiştir. Hicazi ve Maliki denilen ilk tarzda, harflerin köşeleri ve kullanılan malzeme serttir. Kuran-ı Kerim'in Kufe şehrinde çoğaltılması bu tarz yazının Kufi ismiyle alanında hakim olmasının sebebidir. Şami ve Nabati olarak bilinen ikinci tarzda harfler yumuşak ve köşesizdir. Yuvarlak hatların dikkat çektiği tarz özellikle günlük yazışmalarda kullanılmış, sanatçıya hareket alanı sağlamasıyla kabul görmüştür. Her iki tarzında üzerinde çalışan Abbasiler Dönemi ve Osmanlı Hat sanatçılarının geliştirdiği yazı Aklam-ı Sitte adıyla anılan yazı türlerine kadar süzölmüş, zenginleşmiştir (Derman, 1993, s.374, Yazır: 1981, s.54-69, Tüfekçioğlu, 2001, s.7).

Aklam-ı Sitte, Kufi, Muhakkak, Sülüs, Nesih, Reyhani, Tevki ve Rika isimli yazı çeşitleridir. Hat Sanatı hakkındaki önemli eserlerden biri sayılan Kalem Güzeli isimli kitabın yazarı Bedrettin Yazır'a göre, Aklam-ı Sitte'nin başlangıcı Kufi'dir. Kufi yazıdan Muhakkak ve Sülüs, Muhakkak'tan Reyhani, Sülüs'ten Nesih ve Tevki, Tevki'den de Rika tarzı yazı

çıkıştır (1981, s.75). Hat Sanatı tarihi boyunca kullanım ve görülme sıklığı açısından bunlara ek olarak, Talik ve Divani türü yazı da bu çalışmanın konusu içinde yer almaktadır (Tüfekçioğlu, 2001, s.8-10). Çünkü Kıbrıs'ta görülen Hat sanatı örneklerinin arasında Divani ve Talik türü yazılara sık rastlanmaktadır.

Kufi: Yukarıda belirtildiği gibi Yazır Kalem Güzeli isimli kitabında Aklam-ı Sitte hakkında verdiği şemanın başlangıç noktasına, Kufi yazıyı yerleştirmiştir (1981, s.75). “Hurufu hem müsettah ve hem münevverdir” şeklinde tarif edilen yazı (Yazır, 1981, s.69), düz ve yuvarlak şekil özelliklerini bir arada barındırmakta, başlı harflerin ise üçgene benzediği görülmektedir (Tüfekçioğlu, 2001, s.8-9). Bu tür Yazma ve Yapma Kufi olarak ikiye ayrılmaktadır (Yazır, 1981, s.69).

Muhakkak: Kufi yazıdan türeyen ilk tarzın adıdır. Sin, şın, sad, dat, fe gibi çanaklı harflerin sola uzayan kısımları ile dik harflerin boyları uzun ve dönüş noktalarında sert hareketler görülmektedir (Alparşlan, 1999, s.21). Yazı satır halinde yazıldığından istife uygun türler arasında değildir (Tüfekçioğlu, 2001, s.9).

Reyhani: Muhakkak yazı kurallarına uygun olarak küçük yazılan bir yazı türüdür. Genel olarak Muhakkak yazının “üçte biri” şeklinde tarif edilmektedir (Alparşlan, 1999, s.21). XVI. yüzyıla kadar yaygın olarak kullanılan yazı, Nesih tarzı yazının yaygınlaşmasıyla birlikte daha az tercih edilir olmuştur (Tüfekçioğlu, 2001, s.9). Bedreddin Yazır'a göre, Reyhani yazı türünü ilk kez kullanan Hat sanatçısı Hicri V. yüzyılda yetişen Bağdatlı Ali İbn-i Hilal'dir (1981, s.80).

Sülüs ve Celi Sülüs: Çalışmamız sırasında yürütülen araştırmalarda Kıbrıs'ta en sık görülen yazı türlerinden olan Sülüs, “Üçte bir” anlamına gelmektedir. Yani, bu tarz yazıda bulunan her harfin üçte iki kısmı düz, kalan üçte birlik kısmı meyillidir. Emeviler Döneminden sonra kullanılmaya başlayan yazı için “Yazıların anası” denilmekte ve en çok örneği bulunan yazı kabul edilmektedir (Alparşlan, 1999, s.21). Hat sanatı öğreniminde esas kabul edilmektedir (Yazır, 1981, s.78). Yazı içinde sertliğin olmaması ve istife uygunluğu sanatçılara tasarım açısından büyük bir hareket alanı sağlamıştır. Bu sebeple Sülüs ve daha iri ölçülerde yazılmış Celi Sülüs hemen her alanda görülebilmektedir (Alparşlan, 1999, s.105-144).

Nesih: Nesih'te başta Hattat Esseyyid Feyzullah Dede olmak üzere, Kıbrıslı Hat sanatçılarının fazlaca kullandığı yazı türlerinden biridir. Sülüs'e benzerliğiyle bilinen yazı, “Sülüs'e tabi olup, kalınlığı onun üçte biri kadardır. Tam Sülüs değil onu andıran bir hususiyete haizdir. Yazıya ismini veren Hicri IV. yüzyılda yetişen Bağdatlı Ebu Abdullah Muhammed İbn-i Hüseyin İbn-i Mukle'dir” şeklinde tarif edilmektedir (Yazır, 1981, s.70-80). Nesih yazıda harfler aynı doğrultuda ve eşit yükseklikte birbirini takip etmektedir. Ayrıca istife uygun bir yazı tarzı olmayışıdır (Tüfekçioğlu, 2001, s.10).

Tevki: Kendine has ölçüsü olan fakat Sülüs'e benzeyen bir yazı türüdür. Normal şartlarda birleşmeyen elif, re ve vav harfleri bu yazı türünde yanındaki harfe birleşir (Alparşlan, 1999, s.21). Daha çok resmi belgelerde kullanıldığından, Tuğra yazmak anlamına gelen bu kelimeyle anılmıştır. Divani yazının gelişmesi ve yaygınlık kazanmasının ardından, kullanımı azalmıştır (Serin, 1882, s.34).

Rika: “Düzlüğü ve yuvarlaklığı değişik, çoğu harfleri bitişik, kalem kalınlığının belli bir haddi de yoktur” (Yazır, 1981, s.80) tarifinde görüldüğü gibi yazıda düz ve yuvarlaklıkları farklı harfler bulunmakta, temel olarak Tevki türü yazının kalem kalınlığı tercih edilmektedir (Serin, 1982, s.32, Tüfekçioğlu, 2001, s.9).

Divani ve Celi Divani: Osmanlı'nın resmi yazısı olarak Padişah fermanları ve resmi mektuplarda kullanılmış, ismini de bu kullanım özelliğinden almıştır (Serin, 1982, s.72). Bu yazı tarzında birleşmeyen harflerin birleştiği, sola doğru meyilli olduğu ve satır sonlarının hafifçe yukarı doğru kaydığı görülür (Tüfekçioğlu, 2001, s.10). Celi Divani, Divani yazının daha iri hali sayılmaktadır (Alparslan, 1999, s.22).

Talik ve Celi Talik: Talik ve özellikle Celi Talik Kıbrıslı Hat sanatçılarının eserleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu yazı yumuşak bir yapıya sahiptir. Sağa doğru meyilli olan harfler, kalınlaşıp inceler. XVI. yüzyıl Hat sanatçıları tarafından kullanılmaya başlayan tür, fetva, kadı sicilleri, edebiyat eserleri gibi metinlerde dikkat çeker (Tüfekçioğlu, 2001, s.10). Bedreddin Yazır'a göre, İran merkezlidir, ilk kez de Hoca Ebul Hal tarafından Pehlevi hattı ile Kufi türü yazıdan çıkartılmıştır (1981, s.83-85, Alparslan, 1999, s.10,176-186).

Bu yazı türleri içinde çalışmanın konusu açısından önemli olan Sülüs, Celi Sülüs, Nesih, Talik ve Celi Talik'tir. Konuya Kıbrıslı Hat sanatçıları açısından bakıldığında, Osmanlı Hat sanatçılarının elinde gelişen yazı türlerinin ve özellikle yumuşak karaktere sahip yazı türlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür.

2.Kıbrıs'ta Hat Sanatı

Kıbrıs, Hat sanatıyla Osmanlı'nın adayı fethettiği 1571 yılından sonra tanışmıştır. Sanata ait örnekler de Osmanlı döneminden kalan tarihi yapılarda rastlanmaktadır. Hattat Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Öksüz, Osmanlı'nın fethettiği her yere kalıcı eserler bıraktığını, günlük kullanılan yazı olmasının da verdiği etkiyle, Hat sanatının bu eserler arasında mutlaka bulunduğunu söylemektedir (1999, s.353). Kıbrıs'taki Hat sanatı örneklerine, camilerde, çeşme ve mezar taşı kitabelerinde rastlanmaktadır.

Yazıların kağıt üzerinde olmamaları Kıbrıs'taki Hat sanatı açısından en baskın ortak özellik sayılabilir. Cami duvarlarında da oldukça az rastlanmaktadır. Yazıların mermer, taş veya tahta üzerinde olduğu görülmektedir. Bunun, Kıbrıs'ta uzun yıllar süren çatışmaların etkisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü Kıbrıslıların anılarını topladıkları derleme kitaplarda veya hatıralarında Hat levhalarından bahsedilmektedir. Hizber Hikmetağalar bugün Güney Kıbrıs'ta kalan Nöbethane Mahallesi'ndeki mescidi 1962 yılında görmeye gittiğinde, mescidin dükkan olarak kullanıldığını anlatırken Hat levhalarından söz etmektedir. Hikmetağalar'ın, "Mescidi, Evkaf'ın dükkan kiracısı olan marangoz ustası bir Rum, ambar olarak kullanıyordu. Yerde halılar yoktu ama duvarda kutsal yazılı levhalar hala asılı duruyordu" ifadeleri kağıt üzerinde de yazının bulunduğunu ancak artık ulaşılamadığını gösteren pek çok hatıradan biridir (2005, s.129).

Osmanlı'nın adayı fethinden sonra ayrıntılı bir sürgün hükmü çıkarttığı ve tespit edilen hanelerin, Kıbrıs'ın yeni halkı olarak gönderildikleri bilinmektedir. Bu sürgün hükmünce adaya gönderilenler hakkında, meslekleri başta olmak üzere ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Meslek grupları arasında Hat sanatıyla ilgili kayıt bulunmamaktadır (Ertürk, 2011, s.45-589). Ancak 1600'lü yıllara ait Hat örneklerinin varlığı, Kıbrıs'a gönderilmek üzere seçilenler arasında bu sanatla ilgili kişilerin olduğunu düşündürmektedir.

Eserlerinde bulunan imzalar dolayısıyla veya KKTC Vakıflar Dairesi Milli Arşiv'de bulunan, İngiliz Dönemi Personel Defterleri, Küçük Vakfiye Defteri, İngiliz Dönemi Vakfiye Defteri'nde isimlerine ve yazıyla olan bağlarına rastlayarak ulaşabildiğimiz Kıbrıslı Hat sanatçıları, (1619) Dürri, (1813) Hasan Hilmi Şair Hoca, (1820) Mustafa Nuri Efendi, (1821) Şeyh Seyyid Feyzullah Dede, (1835) Nuri Dede, (1874) Seyyit Ahmet Şukri Efendi, (1894) Hattat Emin Mehmet Bey, (1900'lerin başı) Naif Efendi, (1900'lerin başı) Zihni Efendi, (1903) Seyyid Mustafa Muhtar, (1906) Halil Efendi, (1899) Kutubul El Hac Mehmet Arif'tir.

KKTC Turizm, Çevre ve Kültür Bakanlığı'nın verdiği bilgilere göre Kıbrıs'ta Osmanlı döneminden 156 cami, 16 mescit, 14 tekke, 4 medrese, 28 çeşme ve 1 kütüphane bulunmaktadır. Camiler arasında görülen ve özgününde Katedral veya Kilise olarak inşa edilmiş, minare, minber gibi eklemelerden sonra ibadete açılmıştır. Dolayısıyla büyük camiler içindeki Hat yazıları kubbe çevresi, minber üzeri gibi alışılan yerlerde değildir. Bunun yerine yazılar kapıların üst kısmında, duvarda ve daha çok da mermer üzerinde kitabeler şeklindedir.

Vurgulanması gereken bir diğer nokta Kıbrıs'taki sanatçıların Hat ve resim sanatını birlikte kullanmalarıdır. Pek çok örnekte görülen bu uygulamada yazılar klasik Tezhip süslemeleriyle değil kır çiçekleri, yeşil dallar ve ağaç resimleriyle çevrelenmektedir. Kıbrıslı Hat sanatçılarının klasik gelenek dışında kendilerine has yaklaşımlar, bir nevi özgürleşimleri sayılacak bu durumun en büyük örneği Lefkoşa II. Mahmut Kütüphanesi'nin dinlenme odasına Hattat Esseyid Feyzullah Dede tarafından yazılan Tuğra'nın çevresine çizdiği yeşil dal ve buna sarılmış çeşitli renklerdeki kır çiçeklerinde görülür. Tuğra'nın iktidarı ve otoriteyi temsil eden bir imza olduğunu ifade eden Kemal Kasapoğlu, renkli çiçekler çevrenmiş Tuğra'ya benzer başka örneğe rastlamanın zor olduğuna dikkat çekmektedir (18 Aralık 2012, Lefkoşa). Sanatçının benzer bir süslemesi de 1835 tarihli yazısında görülür. Kutup Osman için hazırladığı mezar yazıtını vazo içinde gül, karanfil, lale resimleri ve yeşil dallarla süslemiştir.

2.1. İmzalarının İzinde Kıbrıslı Hattatlar

Kıbrıslı Hattatları tespit etmenin bir yolu olarak, yazılardaki imzaların takip edilmeye çalışıldığı daha önce belirtilmişti. Buna göre sekiz isim öne çıkmaktadır. Bu sanatçıların isimleri tarih sırasına göre Durri, Mustafa Nuri Efendi, Mevlevi Şeyhi Esseyid Feyzullah Dede, Nuri Dede, Esseyid Ahmet Şukri Efendi, Zihni Efendi, Esseyid Mustafa Muhtar ve Kutubul El Hac Mehmet Arif şeklinde sıralanabilir.

Durri: Kuzey Kıbrıs'ın Mağusa kazasında bulunan Akkule Mescidi'ndeki 1619 tarihli Sülüs tarzı Hat yazısı ulaşılabilen en eski imzalı yazıdır. Kuran-ı Kerim'den meali "Ve hakikat mescitler hep Allah içindir..." şeklinde olan Cin Suresi 18. Ayet'in imza sahibi Durri'dir. Kişi hakkında Osmanlı belgelerinde herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Hattat Mustafa Nuri Efendi: Lefkoşa'da Venedik döneminde Constanza, Osmanlı'nın fethinden itibaren de Bayraktar ismiyle bilinen burç üzerindeki caminin giriş kapısının kemeri üzerinde bulunan 1820 tarihli, 8 satırda 32 beyitten oluşan yazı Hattat Mustafa Nuri Efendi'ye aittir. Yazının türü Nesih'tir. Bu kitabe, Sultan Mahmut'a ve camiyi tamir edip, ilaveler yapan Abdullah Paşa'ya övgüler içermektedir.

Osmanlı belgelerinde Bayraktar cami, "Bayrakdar Gazi", "Bayraklı", "Şehit Alemdar" isimleriyle geçmektedir (Bağışkan, 2005, s.75-80). Bayraktar Burcu'nda önce bir mezarın olduğu, türbeye dönüştürüldüğü ve yanına bir cami yapıldığı anlatılmaktadır (Hikmetağalar, 2005, s.59, Bağışkan, 2005, s.77). Hikmetağalar anılarında, 1962 yılında Kıbrıs'ta yaşanan çatışmalar sırasında bombalanan caminin türbesinin de isabet aldığını ve parçalanan sandukadan Lala Mustafa Paşa'nın hediyesi olan el yazma Kuran-ı Kerim'in çıktığını anlatmaktadır. Sözü edilen el yazması Kuran-ı Kerim İstanbul saray hattatlarından Halil Efendi tarafından yazılmıştır. Eser KKTC Milli Arşivi'nde bulunmaktadır.

Mollazade Mustafa Efendi: Bu kişi Arapzade Muhammet Rıza'nın katibidir. Sanatçı imzasını da "Arapzade Mehmet Rıza Katibi Mollazade Mustafa" şeklinde atmaktadır. Sanatçının 1825 tarihli yazısı Lefkoşa Turunçlu Camii'ndedir. Celi Talik tarzında yazdığı kitabenin 17 satırdan oluştuğu, son satırın imza için ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca katibi

olduğu Arapzade Mehmet Rıza ismine Küçük Vakfiye Defteri 280 numaralı belgede rastlanmakta, adına bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır.

Hattat Esseyyid Feyzullah Dede: Lefkoşa Mevlevihanesi Şeyhlerinden Hattat Esseyyid Feyzullah Dede, günümüze en fazla eseri kalmış Kıbrıslı Hattattır. Hattatın Sülüs, Celi Sülüs ve Nesih türünde 13 ayrı imzası bulunmaktadır.

Lefkoşa Mevlevihanesi'nin altıncı dedesi olan sanatçının en eski imzalı eseri Girne Kapı üzerindeki 1821 tarihli Celi Sülüs tarzında yazılmış “Maşallah”, “Seveceğiniz bir diğer nimet daha var...” mealindeki Saf Suresi 13. Ayet ve “Ey kapıları açan Allah'ım bize hayır kapısı aç” şeklindeki duadır.

Feyzullah Dede'nin bir eseri de Küçük Medrese Ali Ruhi Çeşmesi kitabesindedir. Bu çeşme 1827 yılında Kıbrıs Valisi Ali Ruhi Efendi tarafından yaptırılmıştır. Nesih yazı türündeki eserde Al-i İmran Suresi'nin “O gün her nefis, hayırdan ne yaptıysa onu hazır olarak bulur...” diye başlayan 30. Ayeti 12 satır şeklinde istiflenerek yazılmıştır.

Kıbrıs Valisi Ali Ruhi Efendi, kısa bir zaman sonra Büyük Medrese Çeşmesi'ni yaptırır ve çeşmenin kitabesi yine Hattat Esseyyid Feyzullah Dede tarafından yazılır. Lefkoşa'nın tarihi Sarayönü Meydanı'nda inşa edilen çeşmenin Nesih türü yazıyla 13 satırdan oluşan bir kitabesi bulunmaktadır.

Hattat Esseyyid Feyzullah Dede'nin günümüze kalan en büyük Hat sanatı eseri 1829 yılına aittir. Sultan II. Mahmut Kütüphanesi'nde göreni, birkaç saat önce tamamlandığını düşündürecek canlılıkta, herhangi bir zarara uğramadan günümüze kalabilmiş ve dört ana parçadan oluşan bir eser dizisi bulunmaktadır. İlk olarak kütüphanenin giriş kapısında Celi Sülüs türü bir istifle “Burası kütüphanedir” yazmaktadır. Diğer üç dış duvarda ise yine Celi Sülüs “Maşallah” yazıları bulunmaktadır. Hattat kütüphanenin iç duvarlarını iki tam satır halinde dolanan, Celi Sülüs yazı türüyle Hattat Şair Hoca Hasan Hilmi Efendi'nin Sultan II. Mahmut için kaleme aldığı övgü şiirini yazmıştır. Hattat Esseyyid Feyzullah Dede yazının bittiği noktaya küçük ancak özel bir alan ayırmış, imzasını buraya atmıştır. İmza kırmızı bir alanda, bakıldığında hemen fark edilecek şekildedir.

II. Mahmut Kütüphanesi Osmanlı'nın fethettiği adalar arasında kurduğu ilk kütüphane olma özelliğine sahip (Kemal Kasapoğlu, Aralık 2012, Lefkoşa). Sultan II. Mahmut tarafından istenilmesi sebebiyle, kütüphaneyi ve Sultan II. Mahmut'u öven bir methiye yazdırılmak istenmiş, bunun için Arapça ve Farsça öğretmenliği de yapan Lefkoşa Mevlevihanesi'ne mensup kendisi de Hattat olan Şair Hoca Hasan Hilmi Efendi görevlendirilmiştir (Bağışkan, 2005, s.353). Şair Hoca Hasan Hilmi Efendi 48 beyitlik methiyeyi Celi Talik yazı türüyle hazırlamıştır. Sultan tarafından çok beğenilen şiirin sahibi Topkapı Sarayı'na davet edilir. Sultan-ul Şuara unvanı verilerek İstanbul'da kalması istenir. Fakat Hattat Şair Hoca Hasan Hilmi Efendi memleketine dönmek isteyince, Kıbrıs Müftüsü olarak atanır. Bugün şiirin orijinal hali olan Hattat Şair Hoca Hasan Hilmi Efendi'nin Celi Talik yazısı Milli Arşiv'de bulunmaktadır.

Kütüphanenin girişinde kütüphane memuruna ait odada Sultan II. Mahmut'un tuğrası bulunmaktadır. Tuğra'nın çevresine yapılan süsleme Hat Sanatı açısından alışılmışın dışındadır. Çeşitli renklerdeki kır çiçeklerinin ve yeşil dalların Tuğrayı çevirdiği görülmektedir.

Feyzullah Dede'nin bir diğer yazısı Gazimağusa'da bulunan Kutup Osman Tekkesi'ndedir. 1835 tarihli kitabe 84 satırdan oluşmaktadır. Selimiye Camii ve II. Mahmut Kütüphanesi'nde görülen resim ve hat sanatı birlikteliğine bu kitabelerde de rastlanır. Yazının, Celi Talik tarzında olduğu ve satır araları ile çevresinin vazo içinde gül, lale ve karanfil figürleriyle tamamlandığı görülmektedir.

Hattatın bir imzası da Girne’de bulunan Esseyit Emin Efendi Çeşmesi’ndeki kitabededir. Sülüs tarzında yazılmış yazı iki satırdan oluşmaktadır (Bağışkan, 2005, s.414).

Nuri Dede: Larnaka Kalesi’nin hemen yanında bulunan Larnaka Camii’ndeki Celi Sülüs tarzında yazılmış 1835 tarihli, 18 satırdan oluşan kitabede Lefkoşa Mevlevihanesi’ne mensup Hattat Nuri Dede imzası bulunmaktadır. Kitabe Seyit El Hac Muhammed Mehmet Ağa için yazılmış bir methiyedir. Bu kişinin caminin inşasında büyük katkıları olduğu söylenmektedir (Bağışkan, 2005, s.184).

Esseyid Ahmet Şukri Efendi: Bu kişinin Eski Rüştüye Okulu Güzel Yazı Öğretmeni olduğu bilinmektedir (Bağışkan, 2005, s.101). Lefkoşa’nın Selimiye Camii’ndeki Celi Sülüs tarzındaki Besmele ve kitabe bu hattat tarafından yazılmıştır. Hattat Esseyid Ahmet Şukri Efendi’nin hattı, Sultan Abdülaziz’in 1874 yılında Kıbrıs’ı ziyaret edeceği söylentileri üzerine yapılan hazırlıklar sırasında Nazif Paşa tarafından açılan kapının üzerindedir. Sanatçı, Sultan Abdülaziz’in tuğrası şeklinde bir Besmele ve onu öven bir şiiri Celi Sülüs tarzında yazmıştır. Hattat aynı zamanda yazının her iki yanına mavi renkli servi ağaçları çizmiştir.

Zihni Efendi: Hattat Zihni Efendi Kıbrıs’ın son hattatı olarak bilinen Naif Efendi’nin babasıdır. Bu hattatın yazısı Lefkoşa Selimiye Camii’nin Aziziye Kapısı üzerindedir. Hattat ışık saçan güneş figürü üzerine Allah lafsını yazmıştır. Yazının tarihi belli değildir fakat cami hakkındaki çeşitli kaynaklardan 1900’lü yılların başında yazıldığı düşünülmektedir. Ayrıca Sülüs türü yazının caminin tadilat, boya gibi işlemlerden geçtiği sırada fazlaca zarar gördüğü açıktır. Bu hattatın ismine İngiliz Dönemi Personel Defteri 3857/16 ve 1896/69 sayılı dosya ve evraklarda rastlanmaktadır. 1896 tarihli evrak “Lefke Orta Caminin Okul Müdürü Zihni Efendiyle İlgili” diyerek başlamakta, maaşıyla ilgili yaşadığı bir problem anlatılmaktadır. İlgili yazışmalar arasında hattatın el yazısı ve imzası da bulunmaktadır. İkinci evrak 1925 yılına aittir. Burada da kendisinden “Lefke Müderrisi” olarak söz edilmektedir. Uzun süre Lefke’de görev yaptığı anlaşılan kişinin belgelerinde Hat sanatıyla ilgisine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Kutubul El Hac Mehmet Arif: İmzasının bulunduğu yazı tarzı Celi Talik olan bu sanatçının imzası Lefkoşa İplik Pazarı Camii’ndedir. Cami girişindeki kapının üstünde iki ayrı yazıt bulunmaktadır. 1899 yılına ait olan yazıların biri 14 diğeri ise 11 satırdan oluşmaktadır. Kitabeler, caminin inşasında emeği geçen Evkaf Murahhas Üyesi Muhammed Sadık Bey’e övgüler içermektedir. Ayrıca sanatçı adına bir vakıf olduğu Küçük Vakfiye Defteri 251 numaralı belgeden anlaşılmaktadır.

2.2. Kayıtlarda Bulunduğu Halde Yazılarına Ulaşılamayan Kıbrıslı Hattatlar

Kemal Kasapoğlu yapılan çeşitli araştırmalar veya katalog taramaları sırasında Hat sanatıyla ilgileri olduğunu düşündükleri kişilere ulaştıklarını, fakat bu sanatçıların imzası olan yazılara rastlamadıklarını ifade etmektedir (18 Aralık 2012, Lefkoşa).

Hattat Emin Mehmet Bey kayıtlarda ismine geçmesine rağmen yazısına ulaşılabilen sanatçılardandır. İngiliz Dönemi Personel Defteri 1726 /35 numaralı dosya ve evraktan kişi adına bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır. 1894 tarihli Osmanlı belgelerine göre sanatçı Kıbrıslıdır ve Seyyid Mehmet Ağa’nın oğludur. Hattat Halil Efendi de yazılarına ulaşılabilen sanatçılardan biridir. “Osmanlı Okulları Müfettişi Halil Efendi’nin Vefatıyla İlgili” başlıklı İngiliz Dönemi Personel Defteri 155/24 numaralı dosya ve evrakta adı geçen hattatın vefatından sonra ailesinin muhtaç durumda kaldığından söz edilmektedir. Kasapoğlu, İngiliz Dönemi Personel Defteri 158/1 numaralı 1919 yılına ait “Kütüphane Şefi Mehmet Münir’in Vefatıyla İlgili” isimli dosyadaki yazışmalarda geçen Mehmet Münir ve Sıdkı Efendi’nin, Hattat Zihni Efendi’nin oğlu olan Naif Efendi’nin de Hat sanatıyla ilgili olduğuna dair izler olduğunu ifade etmektedir.

2.3. Kıbrıslı Hat Sanatçıları Neyi, Nasıl ve Nereye Yazdı?

Ulaşılabilen yazılardan anlaşıldığına göre, Kıbrıslı Hattatlar Nesih, Celi Talik, Sülüs ve Celi Sülüs tarzında yazmışlardır. 8 ayrı Kıbrıslı Hat sanatçısının 22 eserinde ağırlıklı Celi Sülüs ve Celi Talik türünün kullanıldığı görülür. Sözü edilen 22 yazının 13’i Celi Sülüs, 3’ü Sülüs, 3’ü Nesih ve 3’ü de Celi Talik’tir.

İçerik açısından ele alındığında ilk belirginleşen nokta, yazıların büyük kısmının cami, çeşme, türbe gibi mimari eserleri yaptıran veya tadilatı için çaba sarf eden kişilere methiye olduğudur.

Cami, çeşme, türbe gibi yerlerdeki yazıların büyük bir kısmı şiirdir. Osmanlı padişahları da dahil olmak üzere, yaptıran veya tamir işlerini üstlenen kişilerin açık isimlerini içeren şiirlerin uzunlukları değişmektedir. Bunların ortak özelliği, yazıları okuyanların eserin yapım veya tadilat sürecinde emeği geçen kişilerin isimlerini ve hikayelerini öğrenebiliyor olmalarıdır. Örneğin Girne’de bulunan Emin Efendi Çeşmesi’nin kitabesinde, “Sahibül hayrat ve hasenat Muhassıl Cezirei Kıbrıs Mehmet Emin Efendi”, Lefkoşa II. Mahmut Kütüphanesi’nde “Şah Hazreti Sultan Mahmud han...Kütüphane binası ile edip Lefkoşa’yı ihya talepkarı ilmi eyledü için naili maksud”, Yine Lefkoşa Bayraktar cami yanındaki türbede, “Hazreti vali Hasan Ağa Şefik kıldı... Mescid, türbe ve hasaneler idüp bina, eyledi validesinin ruhuna isar” ifadeleri bulunmaktadır.

Bunun yanında, kütüphane veya cami gibi yerlerde Hat sanatının klasikleri arasında bulunan “Maşallah”, “Allah”, “Ya Hazreti Mevlana” ve “Bismillahirrahmanirrahim” ibarelerine de rastlanmaktadır. Bu tür yazılara, II. Mahmut Kütüphanesi’nin dış duvarlarının üçünde de bulunan “Maşallah”, Lefkoşa Selimekiye-Ayasofya Camii içindeki “Allah” ve Lefkoşa Mevlevi Tekkesi ile ana giriş kapısı üzerindeki “Ya Hazreti Mevlana” yazıları örnek olarak verilebilir.

Sanatçıların yazdığı Kuran-ı Kerim Ayetleriye, eserin hazırlandığı mekana göre değişmektedir. Bunun en belirgin örneği Lefkoşa Kapı üzerinde görülen Saf Suresi 13. Ayettir. Ayetin meali “Seveceğiniz bir diğer nimet daha var, Allah’tan yardım ve yakın bir zafer...” şeklindedir. Kapı şehrin kontrolünün kime ait olduğunu gösterdiğinden, seçilen Ayet de fetihle ilgilidir. Akkule Mescidi’ndeki Cin Suresi 18. Ayetse, “Ve hakikat mescitler hep Allah içindir, o halde Allah’ın yanında başka birine dua etmeyin” şeklindeki mealiyle dikkat çeker. Bir kamu hizmeti olarak karşılık beklemeksizin yaptırılan çeşmeler için seçilen Ayetlerde, yapılan hayırların Ahiret hayatındaki karşılığına vurgu yapılmaktadır. Bunun bir örneği Lefkoşa’da bulunan Ali Ruhi Çeşmesi’nde görülür. Kitabe için seçilen Al-i İmran Suresi 30. Ayette, Kıyamet günü kast edilerek “O gün her nefis, hayırdan ne yaptıysa onu hazır olarak bulur...” denilmektedir.

Sonuç

Osmanlı’nın fethinden sonra Hat sanatıyla tanışan Kıbrıs’ta, dönemden kalan 172’si cami ve medrese olmak üzere 219 eser bulunmaktadır. Hat sanatına dair örnekler de bu eserlerin bir parçasıdır. (1619) Dürri, (1813) Hasan Hilmi Şair Hoca, (1820) Mustafa Nuri Efendi, (1821) Şeyh Seyyid Feyzullah Dede, (1835) Nuri Dede, (1874) Seyyit Ahmet Şukri Efendi, (1894) Hattat Emin Mehmet Bey, (1900’lerin başı) Naif Efendi, (1900’lerin başı) Zihni Efendi, (1903) Seyyid Mustafa Muhtar, (1906) Halil Efendi, (1899) Kutübul El Hac Mehmet Arif olmak üzere 12 Kıbrıslı Hat sanatçısının Girne, Lefkoşa ve Gazimağusa’nın da aralarında bulunduğu çeşitli yerlerdeki 22 yazısı ele alındığında, Kıbrıslı Hat sanatçıları hakkında birkaç sonuca ulaşmak mümkündür.

Bunlardan ilki seçilen yazı türüyle ilgilidir. Kıbrıslı Hat sanatçıları Nesih, Celi Talik, Sülüs ve Celi Sülüs tarzında yazmışlardır. Ulaşılabilen 22 yazının 13’i Celi Sülüs, 3’ü Sülüs, 3’ü Nesih ve 3’ü de Celi Talik’tir. Bu yazı türlerinin ortak özellikleri, harflerin yuvarlak veya yuvarlağımsı olması, istif imkanı vererek sanatçının zevk inceliğine göre düzenlenebilmesi, sert dönüşleri olmayan yumuşak karakterli olmalarıdır.

Araştırma sonunda ortaya çıkan diğer bir sonuç Kıbrıslı Hattatların süsleme zevklerinin, Osmanlı Hat sanatçılarından farklı olduğudur. Kıbrıslı Hattatlar yazılarını, renkli kır çiçekleri ve yeşil dallardan oluşan resimlerle çevrelemiş, belli bir kompozisyon kurmuş bunun için zaman zaman vazo, ağaç gibi figürleri de kullanmışlardır. Resim ve Hat sanatlarının birlikteliği Kıbrıs’a has, dikkat çekici bir özelliktir demek yanlış olmaz. Bu durum yazıda yumuşak ve istife imkan veren türlerin seçilmesiyle birlikte düşüldüğüne Kıbrıslı Hattatların, memleketlerine has bir üslup geliştirdikleri söylenebilir. İçerik açısından buldukları yere göre değişen yazılar, cami ve mescitlerde şirkten sakınmaya ve yalnızca Allah’a ibadet etmeye çağıran Kur-an Ayetlerinden, şehir kapıları ve kale gibi stratejik yapılarda fetihten bahsedip sultanı öven, dua içeren metinlerden oluşmaktadır. Çeşme ve türbe gibi yerlerde ise yapıyı finanse eden kişiyi öven şiirler görülmektedir.

Son olarak yazıların buldukları zemine dikkat çekmek yerinde olabilir. Bugün Kıbrıs’ta bulunan Hat yazıları büyük oranda mimari yapılar üzerindedir. Kıbrıslı yazarların anlattıklarından anlaşıldığı kadarıyla bunun önemli sebeplerinden biri taşınmaz özellikte olanların dışındakilerin, yaşanan çatışmalar sırasında yitirilmeleridir. Cami, medrese, çeşme, kütüphane gibi yapılarda iç duvar, kapı üstü, minber gibi yerlere yazılmış eserlere ulaşılabilen, özellikle kağıda yazılmış çok az sayıda eser görülebilmektedir.

Osmanlı Hat sanatçılarının elinde olgunlaşmış yazı türlerinden, yaşadıkları toprakların yapısına göre seçen Kıbrıslı Hattatların, Adanın doğal yapısını da içine kattıkları bir süsleme ile sanatlarını birleştirdikleri, eserlerine ulaşılmasını engelleyen her türlü zorluğa rağmen üsluplarının günümüzde de izlenebildiğini söylemek yanlış olmaz.

Notlar

¹ KKTC Vakıflar Dairesi Arşiv Sorumlusu Kemal Kasapoğlu, Kıbrıslı Hat sanatçıları hakkında yapılmış herhangi bir çalışmanın bulunmadığına dikkat çekmektedir.

¹ Akademik bir metin sayılabilecek yalnızca bir çalışmaya ulaşılabilmektedir. Hattat Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Öksüz, “Türk Hat Sanatı ve Kıbrıs’ta Hat Sanatımız” isimli bir bildiri sunmuştur.

Kaynakça

Acar, Ş. (1999). *Türk Hat Sanatı*. İstanbul: Antik Kültür Yayınları.

Alparslan, A. (1993). “*İslam Yazı Sanatı*”. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. (Cilt XIV) İstanbul: Çağ Yayınları.

Alparslan, A. (1999). *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Alparslan, A. (2006). “*Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*”. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. (Cilt XXXII) İstanbul: Çağ Yayınları.

Bağışkan, T. (2005). *Kıbrıs’ta Osmanlı Türk Eserleri*. Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayını.

Derman, U. (1997). “*Hat*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt XVI) İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

Derman, U. (1998). “*Osmanlı’da Hat Sanatı*”. Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi. (Ed. E, İhsanoğlu). İstanbul: İRCİCA Yayınları.

Derman, U. (2002). *Sabancı Hat Koleksiyonu*. İstanbul: Akbank Yayınları.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 52

Kasım – Aralık 2015

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Ertürk, V. (2011). “Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23,45-58

Havva, S. (1991). *El Esas Fissünne Siretün Nebeviyye*. (A.Özdemir, Çev.). İstanbul: Aksa Yayınları.

Hikmetağalar, H. (2005). *Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar*. Lefkoşa: Marifet Yayınları.

KKTC Turizm Çevre ve Kültür Bakanlığı. (2010). *Kuzey Kıbrıs'ta Osmanlı Türk Eserleri*. Lefkoşa: Söylem Yayınları.

Öksüz, H. (1999). “Türk Hat Sanatı ve Kıbrıs'ta Hat Sanatımız”. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.

Serin, M. (1988). *Hat Sanatımız*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Tüfekçioğlu, A. (2001). *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri Yayınları.

Yazır, B.M. (1981). *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, O. (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs TC Başbakanlık Devlet Arşivleri*. Ankara: TC Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yüz Yüze Görüşme

Kasapoğlu, K. (18 Aralık 2012). *Yüz Yüze Görüşme*. Söyleşiyi Yapan: Fatma Türkkol. Lefkoşa: KKTC Vakıflar Dairesi.

Arşiv Belgeleri

Hattat Emin Bey. *İngiliz Dönemi Personel Defteri. 1726/35 Numaralı Belge*. Lefkoşa: KKTC Vakıflar Dairesi Arşivi.

Hattat Halil Efendi. *İngiliz Dönemi Personel Defteri. 155/24 Numaralı Belge*. Lefkoşa: KKTC Vakıflar Dairesi Arşivi.

Kutubul El Hac Mehmet Arif. *Küçük Vakfiye Defteri. 251 Numaralı Belge*. Lefkoşa: KKTC Vakıflar Dairesi Arşivi.

Mollazade Mustafa Efendi. *Küçük Vakfiye Defteri. 280 Numaralı Belge*. Lefkoşa: KKTC Vakıflar Dairesi Arşivi.

Zihni Efendi. *İngiliz Dönemi Personel Defteri. 1896/69 Numaralı Belge*. Lefkoşa: KKTC Vakıflar Dairesi Arşivi.

Zihni Efendi. *İngiliz Dönemi Personel Defteri. 3857/16 Numaralı Belge*. Lefkoşa: KKTC Vakıflar Dairesi Arşivi.